

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka
<http://www.uniri.hr>

Polytechnic: Journal of Technology Education, Volume 9, Number 1 (2025)
Politehnika: Časopis za tehnički odgoj i obrazovanje, Svezak 9, Broj 1 (2025)

Politehnika
Polytechnica
<https://politehnika.uniri.hr>
cte@uniri.hr

DOI: <https://doi.org/10.36978/cte.9.1.3>

Pregledni članak
Review article

Utjecaj vjerskih svjetonazora u odgoju i obrazovanju za okoliš

Marko Grabar

Osnovna škola Turnić
marko.grabar@skole.hr

Lidija Runko Luttenberger

Tehnički fakultet Sveučilišta u Rijeci
lidija.luttenberger@uniri.hr

Sažetak

Ekološka kriza u kojoj se čovječanstvo nalazi uključuje probleme masovne deforestacije, onečišćenja tla, vode i zraka. Dodatan stres na okoliš stvara globalno zatopljenje koje je uzrokovano stvaranjem stakleničkih plinova. Sve to ima negativan utjecaj na ekološki sustav, uzrokuje migraciju biljnog i životinjskog svijeta te posljedično čovjeka - one najsiriromašnije koji žive od prirodnih blagodati. Kako bi se spriječilo daljnje degradiranje okoliša te omogućila pravedna ostavština budućim generacijama, znanstvenici i stručnjaci rade na osvještavanju društva o nastaloj ekološkoj krizi. Međutim, mjere koje su bile fokusirane na educiranje pojedinca, nisu dovoljno utjecale i na njegov odgoj. U modernoj kulturi je dominantno izražen kapitalizam, konzumerizam te materijalizam koje potiču multinacionalne kompanije kako bi ostvarile maksimalan profit, pa čovjek podliježe pretjeranom konzumerizmu i potrošnji, čime se stvaraju i velike potrebe za proizvodnjom. Proizvodnja opet često sa sobom vuče i novi pritisak na okoliš, a proizvodi na kraju svog vijeka opet završavaju kao otpad. Odgovor na ovo stanje čovjeka mogu između ostalih pružiti religije i njihovi vjerski svjetonazori jer većina svjetske populacije pripada nekoj vjeri. Vjere sadrže mudrost akumuliranu vjekovima, često nude pogled na život okrenut duhovnim vrijednostima, prirodi i pravednom međuodnosu ljudi. Cilj rada je analizirati mogućnosti utjecaja vjerskih svjetonazora u sprječavanju negativnih učinaka na okoliš putem odgoja i obrazovanja. Autori su primijenili metodu kvalitativnog istraživanja koja se temelji na službenim dokumentima i izvješćima, znanstvenoj literaturi, vjerskim izvorima, kao i prethodnom iskustvu i istraživanjima autora. Postavljanje novih odgojnih vrijednosti u čovjeka se uspješno može ostvariti putem različitih vjera i religija, u našem podneblju poglavito kršćanstvom, ali i svim drugim vjeroispovijestima kojima građani pripadaju. Samo je onaj etički razvoj ispravan koji ne potkopava život, dobrobit i opstanak budućih generacija. Današnja razina moći, znanja i tehnologije predstavlja izazov za odgovorno upravljanje.

Ključne riječi: ekologija; odgoj i obrazovanje; vjerski svjetonazori; buduće generacije.

1 Uvod

Živimo u vremenu izazovnog gospodarskog razvoja. Svjedoci smo golemog pritiska na okoliš te iskorištavanja prirodnih resursa. Uslijed porasta standarda čovjeka došlo je i do masovnog korištenja tehnologije koja proizvodi stakleničke plinove koji zatim utječu na globalne promjene u temperaturi. Pored toga nastao je i značajan problem po pitanju

zbrinjavanja otpada. Poboljšanjem standarda života i obrazovanjem opće populacije, kao i poboljšanjem higijenskih uvjeta, došlo je do naglog porasta svjetske populacije. Uzročno-posljedično porasla je i potražnja za hranom. Iz tog razloga se uništavaju prirodna staništa određenih vrsta te se koriste pesticidi i gnojiva kako bi se poboljšala proizvodnja prehrambenih kultura, a sve to nanosi vidljivu štetu okolišu. Uzroci materijalnog i energetskog onečišćenja (Runko Luttenberger i dr., 2022), te izmjene osjetljivog okoliša

(Runko Luttenberger i Ančić, 2024) su mnogobrojni i nužno je jačati spoznaje i svijest o njima kako bi se spriječile štetne prakse.

Naime, postoje razne inicijative, strategije, planovi, konvencije, protokoli, zakoni i odredbe koji se donose s viših političkih instanci kako bi se usmjerilo gospodarstvo u ekološki održivom smjeru razvoja. Potiče se razvoj novih zelenijih tehnologija, kontrolira se količina emisija stakleničkih plinova, dobivanje energije iz obnovljivih izvora, kružno gospodarstvo te se radi na osvješćavanju i spoznavanju osjetljivosti stanovnika u pogledu okoliša putem škola i medija. Ipak, sve to nije dovoljno da spriječi silaznu putanju stanja i zdravlja prirodnog okoliša u kojem živimo. I dalje postoji tendencija pojedinca da teži luksuznom stilu života koji podrazumijeva veliku potrošnju energije te resursa koji na kraju završavaju kao otpad. Prevladava konzumeristički stil života te kapitalistička kultura koji su u svojoj suštini glavni pokretači čitave industrije, jer sve funkcionira na temelju ponude i potražnje. Zbog toga proizvođači, nastojeći uvećati vlastiti profit, proizvode i prodaju svoje proizvode bez obzira na dugoročan (negativan) utjecaj na okoliš. Postoji čitavi začarani krug kojega treba prekinuti (Europska komisija, 2019).

Cilj rada je analizirati mogućnosti utjecaja vjerskih svjetonazora u sprječavanju negativnih utjecaja na okoliš putem odgoja i obrazovanja, obzirom da značajan dio svjetske populacije prakticira neku od religija. Svjetonazor je konstelacija vjerovanja, vrijednosti i stavova ljudi (Stenmark, 2022), a analiza svjetonazora, ili izučavanje religija i sekularnih svjetonazora, nastoji oslikati povijest i narav vjerovanja i simbola koji čine dubinu strukture ljudske svijesti i društva (Smart, 1995). Utjecaj vjerskih svjetonazora može biti vrlo važan u odgoju i obrazovanju za okoliš iz razloga što dopire do dubokih ljudskih uvjerenja koja se dodatno učvršćuju i kroz vjerski život pojedine osobe.

Autori su primijenili metodu kvalitativnog istraživanja koja se temelji na službenim dokumentima i izvješćima, znanstvenoj literaturi, vjerskim izvorima, kao i prethodnom iskustvu i istraživanjima autora.

U radu se daje prikaz ekološke krize s posebnim osvrtom na deforestaciju, izvore onečišćenja, onečišćenje vode i atmosfere i učinak staklenika. Potom se analiziraju problemi čovječanstva uvjetovani okolišem kao što je siromaštvo, kvaliteta života, indirektan utjecaj na okoliš putem medija, kao i pojam ekološkog duga, te se ukazuje na kratkovidnost čovječanstva. U nastavku se daje osvrt na vjerske svjetonazore budizma, kršćanstva, hinduizma, islama i judaizma, detaljnije elaborira povijest odnosa kršćanstva prema okolišu, te razrađuje učenje kršćanstva uz naglasak na encikliku *Laudato si'* pape

Franje. Na kraju rada se obrađuje poveznica vjerskih svjetonazora s odgojem i obrazovanjem za okoliš.

Istraživanje je provedeno u okviru diplomskog rada (Grabar, 2023) na Studiju politehnike i informatike Sveučilišta u Rijeci.

2 Ekološka kriza

Čovjek je postao jedan od najvažnijih ekoloških čimbenika zbog svoje umiješanosti u gotovo sva osnovna zbivanja koja se odvijaju u biosferi. Pored rapidnog industrijskog i tehnološkog napretka, njegova kultura življenja, liberalizam, kapitalizam i konzumerizam doveli su ga do naglog, nepromišljenog te kratkovidnog načina odnošenja prema okolišu. Svojim djelovanjem čovjek mijenja okoliš u kojem sam živi, a na taj način promjene posredno i neposredno djeluju na njega samoga. Brzim promjenama kojima je izloženo čovječanstvo, razvojem tehnologije, općim prosperitetom i porastom populacije stvara se sve veći pritisak na okoliš koji se u početku razvoja industrije smatrao zanemarivim u odnosu na bogatstvo resursa koje nudi planet. Tek u 20. stoljeću su ljudi počeli shvaćati da priroda nema neograničenu moć apsorpiranja onečišćenja te da resursi nisu beskonačni. Na kraju je došlo do toliko značajne krize u pogledu budućnosti čovječanstva da su 1992. godine znanstvenici iz Union of Concerned Scientists (u prijevodu: Unija zabrinutih znanstvenika) izdali „World Scientists' Warning to Humanity“ (u prijevodu: Upozorenje svjetskih znanstvenika čovječanstvu) (Weeramantry, 2009). Do danas su znanstvenici utvrdili da je od devet planetarnih granica čovječanstvo prekoračilo šest: globalno zagrijavanje, integritet biosfere, krčenje šuma, onečišćivala i plastika, ciklusi dušika i slatka voda. Zakiseljavanje mora i oceana se približilo granici, opterećenje aerosolima je prekoračeno regionalno, dok se razina stratosferskog ozona donekle oporavlja (Richardson i dr., 2023). Zemlja je tako već sada izvan sigurnog prostora funkcioniranja za čovječanstvo.

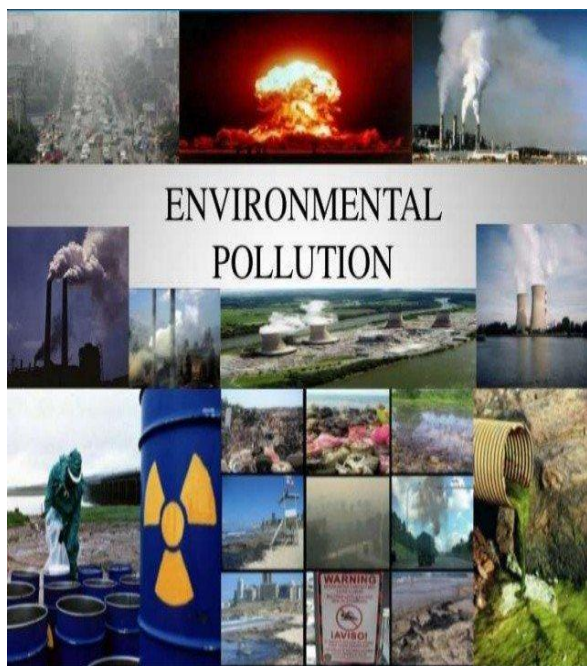
2.1 Deforestacija

Prema opsegu negativnog čovjekovog utjecaja na promjene tla i živog svijeta, na prvom mjestu stoji uništavanje šuma. Prema podacima UN-ove Organizacije za hranu i poljoprivredu (FAO), zbog krčenja između 1990. i 2020. nestalo je 420 milijuna hektara šuma, što je područje veličine Europske unije. Glavni su uzroci krčenja šuma industrijska poljoprivreda, što uzrokuje najmanje 50% krčenja na svjetskoj razini, dok je ispaša životinja odgovorna za gotovo 40%. Sljedeći je razlog urbanizacija s nešto više od 6%, iako je ona u Europi glavni uzrok krčenja šuma.

Tu su još i iskorištavanje drvnih resursa te propadanja šuma zbog ekstremnih klimatskih uvjeta poput požara, suša i poplava (Europski parlament, 2023). Na taj se način uništava i bioraznolikost ekosustava što onda vuče i niz drugih posljedica na ekosustav.

2.2 Izvori onečišćenja

Posebni oblik promjene u biosferi nastaje zbog onečišćenja industrijskim otpadom, otpadom iz ljudskih naselja i prometnih sredstava. Godišnje nastaju milijuni tona otpada, od čega velik dio nije biorazgradiv. Danas se različitim vrstama otpada onečišćuju svi tipovi i pojedini dijelovi ekosustava, mora, stajačice i tekućice, podzemne vode, atmosfera i tlo. Najugroženije su kopnene vode, plitka mora, kao Baltičko i Jadransko more te velika gradska naselja i industrijske zone. Različite su otpadne tvari kojima se onečišćuje okoliš, a isto tako različiti je njihov utjecaj na živi svijet, čovjeka te na ekološka zbivanja u ekosustavima. Najstariji i danas najopsežniji oblik onečišćavanja jest unošenje organskih visokomolekularnih tvari u vodene ekosustave iz naselja (otpadne vode iz kućanstva) i različitih industrijskih pogona, kao što su tvornice papira i celuloze, šećerane, kožare, klaonice, svinjogojske farme i sl.

Slika 1. Izvori onečišćenja okoliša (Elders, 2023).

Na poseban način na živi svijet djeluju anorganske tvari, kao što su teški metali, kiseline i baze te soli nekih elemenata, koje su često otpadne tvari različitih industrijskih pogona, zatim biocidi, koji se primjenjuju u ratarstvu i šumarstvu, radioaktivne tvari, produkti

izgaranja u industrijskim pogonima, toplanama, stambenim zgradama i motornim vozilima (Poazić, 2004; EEA, 2025). Onečišćenja mogu izazvati efekt bioakumulacije u organizmima koji nastanjuju šire područje, a određene mjere se često poduzimaju tek kada nastupe nepovratne posljedice po zdravlje čovjeka (Papa Franjo, 2015). Slika 1 prikazuje neke od izvora onečišćenja okoliša.

2.3 Onečišćenje vode

Površinske i podzemne slatke vode spadaju u osnovne prirodne resurse potrebne čovječanstvu. Naglim porastom ljudske populacije i razvojem gospodarstva neprestano se povećava potreba za tim resursima. Onečišćavanjem se smanjuje mogućnost upotrebe vode za opskrbu naselja, za rekreaciju i za opskrbu industrije kojoj je potrebna čista voda. Prema tome, ne sastoje se racionalno iskorištavanje i zaštita vode samo u težnji za očuvanjem što netaknutije prirode nego je to danas osnovni preduvjet razvoja svake zemlje i života u njoj.

2.4 Onečišćenje atmosfere

Životni uvjeti značajno se mijenjaju na mjestima gdje su izgrađena velika gradska i industrijska naselja. Ta mjesta imaju posve drukčije podneblje od područja u okruženju. Prosječna je temperatura veća, a smanjeni su intenzitet Sunčeve svjetlosti, kretanja zraka i dr. Tomu treba dodati i promjene kvalitete zraka urbanih područja zbog produkata izgaranja iz industrijskih pogona, stambenih zgrada i motornih vozila (EC, 2021; EC, 2020). Te su tvari u prvom redu plinovi (ugljičkov dioksid, ugljičkov monoksid, sumporov dioksid i dr.) te krute ili tekuće čestice. Mnoge su od tih tvari toksične za biljke. Kisele kiše uzrokuju masovna sušenja šuma, a neke vrste poput lišaja i četinjača nestaju s onečišćenih područja. Osim tog neposrednog utjecaja na živi svijet, postoje mnogi znakovi da onečišćenje atmosfere mijenja ne samo lokalna nego i opsežnija makroklimatska svojstva većeg prostornog dometa i trajnijih posljedica (Poazić, 2004).

2.5 Učinak staklenika

Ugljikov dioksid jedan je od plinova koji se obično smatra onečišćivačem (polutantom), a nastaje čovjekovom djelatnošću i može bitno utjecati na klimu na Zemlji. U prirodi postoji kontinuirani ciklus izmjene ugljikova dioksida između atmosfere, mora i oceana, tla i biosfere u cijelosti. Zbog čovjekovih aktivnosti povezanih sa pretjeranim iskorištavanjem, tj. izgaranjem fosilnih goriva unose se velike količine ugljikovog dioksida u atmosferu, koje dodatno

sprječavaju toplinsko zračenje sa Zemlje u svemir. Posljednjih desetljeća zatopljenje koje tako nastaje je praćeno stalnim porastom razine mora, i povezano je s povećanjem ekstremnih meteoroloških pojava. Također zatopljenje ima učinke na ugljikov ciklus te ono stvara začarani krug. Topljenje leda može dovesti do opasnog ispuštanja plina metana, dok razgradnja zamrznute organske tvari može dodatno povećati emisiju ugljičnog dioksida. Sve to pogoršava gubitak tropskih šuma, koje bi mogle pomoći u ublažavanju klimatskih promjena (Poazić, 2004).

3 Problemi čovječanstva uvjetovani okolišem

3.1 Siromaštvo

Klimatske promjene predstavljaju globalni problem s ekološkim, društvenim, ekonomskim i političkim posljedicama. Naime, mnogobrojno siromašno stanovništvo živi u mjestima koja su posebno pogođena pojavama vezanim uz globalno zatopljenje, a njihova sredstva za život ovise u velikom dijelu o prirodnim dobrima i o onome što dobivaju iz ekosustava. Na taj način posljedice će najviše osjetiti siromašni. Primjerice, klimatske promjene na koje se životinje i biljke ne mogu prilagoditi imaju za posljedicu njihovu migraciju (Earth.org, 2025), a to kod ljudi utječe upravo na život najsiromašnijih koji su se onda prisiljeni iseljavati. Došlo je do porasta broja migranata koji napuštaju svoje domove zbog sve veće bijede uzrokovane uništavanjem okoliša. Njima nije priznat status izbjeglica i lišeni su bilo kakve pravne zaštite. Bitno je napomenuti da izostanak reakcije na ta zbivanja u životima drugih ljudi ukazuje na opći gubitak osjećaja odgovornosti za naše bližnje, na kojem se temelji svako civilno društvo (Papa Franjo, 2015).

3.2 Kvaliteta života

Svjedoci smo nerazmjernog i kaotičnog širenja mnogih gradova u kojima je život sa zdravstvenog gledišta postao gotovo nepodnošljiv (Kumar, 2021; UN-Habitat, 2024). Razlog tome su onečišćenja izazvana ispuštanjem otrovnih plinova, ali i urbani kaos, problemi s prijevozom, te onečišćenje bukom i svjetlom. Mnogi su gradovi prenapučeni, ne pružaju stanovnicima dovoljno zelenih površina, pa su oni u potpunosti lišeni fizičkog kontakta s prirodom. Među društvene dimenzije globalnih promjena ubrajaju se učinci tehnoloških izuma na zapošljavanje, društvenu isključenost, neravnomjernu raspodjelu i korištenje energije i ostalih službi, rascjepkanost društva, a sve je

to povezano i s porastom i novim oblicima nasilja u društvu. Povećava se trgovina drogom i upotreba iste, a sve je veći broj ljudi koji gube svoj vlastiti identitet. To su samo neki znakovi koji ukazuju da rast u posljednja dva stoljeća nije u svim vidovima poboljšao i kvalitetu života (Papa Franjo, 2015; WHO, 1998). Ovi aspekti su povezani i s kulturološkim ideologijama, načinom razmišljanja te stilom života. Sve je međusobno usko povezano, a brojni problemi bili bi riješeni kada bi se čovječanstvo poslužilo i mudrošću koja počiva u svjetskim religijama.

3.3 Indirektan utjecaj na okoliš putem medija

Tehnologija komunikacije putem interneta, iako ima svoje brojne prednosti, također omogućuje stvaranje odnosa samo sa istomišljenicima, te se na taj način često stvara nova vrsta umjetnih osjećaja, koji imaju više veze s uređajima i zaslonima nego s drugim ljudima i prirodom. Zbog toga ne iznenađuje činjenica da, zajedno s pozitivnim mogućnostima koje pružaju mediji, rastu i nezadovoljstvo u odnosima s drugim osobama ili štetna izolacija te nezainteresiranost spram društva i okoliša (Papa Franjo, 2015).

Nadalje, mediji i digitalni svijet svojom prisutnošću u čovjekovom životu mogu spriječiti ljude da uče kako živjeti mudro, kako duboko i kritički razmišljati te brinuti za bližnje. Zbog buke informacija kojima smo obasuti i rastresenosti koju to stvara za čovjeka, ne čujemo mudrost velikana iz prošlosti. Mediji bi također trebali biti izvori novog kulturnog napretka, iako se trenutno zbog kapitalističkog duha njihova funkcija svodi na reklamiranje i prodaju dobara, direktno ili indirektno (Herman i Chomsky, 1988), te također na političke i okolišne događaje a ne na klimatske promjene (Mahoozi, 2025) i razvoj pismenosti o okolišnom zdravlju (Ramondt i Ramirez, 2020). Većina sadržaja koji se pružaju putem medija svode se na privlačenje pozornosti i motiviranje korisnika na kupnju raznih proizvoda, počevši od društvenih mreža gdje se velike kompanije u sektoru odjeće, hrane, namještaja i drugih proizvoda, agencije za putovanja i sl. reklamiraju te koriste spoznaje iz psihologije kako bi naveli potrošača na kupnju, sve u korist svog vlastitog profita. U posljednjih 50 godina razotkrile su se tehnike manipulacije kojima se služe autori reklama. Ove tehnike zasnivaju se ne potrebama potrošača u kontekstu pronalaženja svog vlastitog identiteta. Umjesto da mediji služe kao sredstvo za prosperitet društva u svakom pogledu, oni se nažalost koriste kao sredstvo za lažno udovoljavanje i manipuliranje ljudskim potrebama (Šušnjić, 1976) kako bi se postigao čim veći profit. U potrošačkom društvu u kojem roba šalje poruku, ljudi žive predstave koje im društvo nameće. Moderno

društvo je razdvojilo dušu i tijelo, ističući važnost i prednost tijela. Ono je natjeralo potrošače da naglašavaju značaj robne marke i dokazuju vlastitu vrijednost kroz kupovnu moć, odjeću, automobile i druge artefakte. Zbog otuđenja i povlačenja u sebe, pojedinac osjeća stalnu potrebu za pripadanjem grupi i društvu (Pantić, 2010). Slika 2 prikazuje reklamiranje na Time Square-u, a kod nas je oglašavanje sveprisutno i u praksi je posve neregulirano. Takvo stanje dovodi ljude do prekomjernog i nepotrebnog konzumerizma, nagomilavanja stvari i dobara do mjere koja uvelike prevazilazi njihove životne potrebe. Prateći modu odbacuju staro i kupuju novo, iako za to ne postoji realna potreba. Time se stavlja golemi pritisak na okoliš, kako zbog proizvodnje koja neminovno mora biti veća, tako i zbog povećanog onečišćenja zbog potrebe za zbrinjavanjem nastalog otpada.

Slika 2. Reklame na Time Square-u (Safithri, 2023).

Porasla je ekološka svijest kod ljudi, ali to nije dovoljno da se promijene njihove štetne navike potrošnje, koje, kako se čini, umjesto da se smanjuju sve više uzimaju maha. Istovremeno, ekonomski moćne kompanije nastavljaju opravdavati sadašnji sustav u kojem prevladava težnja za postizanjem financijske dobiti te nastoje ignorirati cjelokupni kontekst dobrobiti društva i prirodnog okoliša radi vlastitog profita. Tako, još jednom, izlazi na vidjelo da su propadanje okoliša te srozavanje čovjeka i etike tijesno povezani (Papa Franjo, 2015).

3.4 Ekološki dug

Osim što se na ovaj način onečišćuje okoliš, događa se i nepravda koja pogađa pojedince, ali čak i cijele zemlje, što nas potiče na razmišljanje o etici

međunarodnih odnosa. Naime, postoji pravi „ekološki dug“, poglavito između Sjevera i Juga svijeta, vezan uz tržišne neravnoteže s posljedicama po okoliš. Ekološki dug prevazilazi sferu ljudskih odnosa (dug između ljudi ili društava) jer uključuje dug ljudi i društva prema zemlji i njezinim ekosustavima (Azam, 2013). Propadanjem okoliša i srozavanjem društva posebno su pogođeni oni najranjiviji, odnosno najsiromašniji dijelovi društva, a najodgovorniji su oni najbogatiji. Primjerice, zatopljenje uzrokovano golemom potrošnjom nekih bogatih zemalja ima posljedice za najsiromašnija područja svijeta, posebno Afriku, gdje porast temperature uzrokuje sušu te ima katastrofalne učinke na prinos usjeva. Tomu se još pridodaju štete nastale izvozom krutog otpada i otrovnih tekućina, te onečišćenja koja u manje razvijenim zemljama tvrtke izazivaju aktivnostima kojima se ne bi bavile u svojim matičnim zemljama. Dolazi do uništenja staništa za mnoge biljne i životinjske vrste, te onečišćenja izvora pitke vode.

Važno je stoga shvatiti poveznicu između gore navedenog. Kriviti samo demografski rast, a ne ekstremni i selektivni potrošački mentalitet nekih, jedan je od načina na koji se odbija suočiti s problemima. Ovdje bi se moglo još raspravljati i o pitanju hrane, uzgoja, korištenju energije, potrošnji vode i brojnim drugim temama, ali u radu je naglasak na principu, dubinu i povezanost problema kojeg stvara ekološki neodrživ sustav.

4 Kratkovidnost čovječanstva

Kratkoročne perspektive su često dominirajući okviri unutar kojih se donosi većina odluka, pogotovo po javnoj vlasti. U nastavku je izdvojeno nekoliko dominantnih načina razmišljanja ili stavova koji favoriziraju kratkoročne odluke. Među njima su: materijalistički pogledi koji uzdižu težnju za materijalističkim vrijednostima iznad viših principa, antropocentrična gledišta koja namjenu svih zemljinih resursa i oblika života vide u zadovoljenju potreba ljudi, vlasnički pogledi koji vide ljude kao vlasnike svih resursa planeta, kratkovidni pogledi koji vide resurse Zemlje kao gotovo neiscrpne i neograničene, plemenski orijentirani pogledi koji izdižu važnost vlastite skupine čak i ako time ugrožavaju druge skupine, pogledi usmjereni na prava, koji se koncentriraju na vlastita prava, a ne na dužnosti, individualno orijentirani pogledi koji se koncentriraju na pojedinca i zamagljuje viziju zajednice, pogledi orijentirani na moć koji traže što veću moguću akumulaciju moći koju je moguće steći u rukama vladara ili nacije, suverenistički orijentirani pogledi koji još uvijek slijede misaoni okvir da vlastiti nacionalni suverenitet mora biti očuvan i unaprijeđen pod svaku cijenu, kratkoročni pogledi koji drže da ako

se na odgovarajući način posveti sadašnjosti, budućnost će se sama za sebe pobrinuti; feudalistički pogledi koji na privilegiranu naciju ili skupinu gledaju kao da ima pravo na nerazmjerni udio resursa, te znanstveni pogledi koji isključuju sve druge perspektive osim vidljivih i kvantitativno mjerljivih fizikalnih fenomena (Weeramantry, 2009). Sve su to misaoni okviri koji su svojim kumulativnim djelovanjem ugrozili ako ne i nepopravljivo oštetili čovjekov okoliš.

Jedan od načina rješavanja ovih pitanja moguć je kroz učenja velikih religija. Velike svjetske religije pružaju odgovore na ova razmišljanja, jer njihova učenja sežu duboko u ljudske stavove, ljudske vrijednosti i osnove ljudskog ponašanja. Nažalost, takva učenja se često nastoje potisnuti u drugi plan, tako da se priznaju u teoriji, ali se ne prakticiraju.

Trenutne težnje za ekonomskom moći, profitom, napretkom i produktivnosti također imaju učinak dugoročnog potiskivanja brige za okoliš. Aktivnosti multinacionalnih kompanija koje traže profit na područjima preslabima da se odupru njihovoj komercijalnoj moći glavni su uzroci današnje globalne degradacije okoliša. Slika 3 simbolično prikazuje odluku koju čovječanstvo mora donijeti.

Slika 3. Okoliš ili ekonomija (Mitall, 2023).

Zanimljivo je da su neki promatrači još u devetnaestom stoljeću primijetili da komercijalna moć može biti jednako nemilosrdna kao i tiranska vladavina. Na primjer, Alfred Tennyson, pišući iz srca britanskog establišmenta u tom stoljeću, primijetio je kako su pretjerani zahtjevi merkantilizma čak i u njegovo vrijeme prisiljavali svijet na pravila ponašanja usmjerena isključivo na komercijalnu dobit. Vojni imperijalizam iz prošlosti sada je naslijedio ekonomski imperijalizam koji je na mnoge načine jednako moćan. U ovom okviru dominantna etika je maksimiziranje profita, a to znači maksimiziranje trgovine, proliferaciju proizvodnje, sve veću potrošnju

zemaljskih resursa i zanemarivanje dugoročnih perspektiva (Weeramantry, 2009).

Kako bi se suprotstavili navedenim problemima i ponovno sagledali dugoročne perspektive, nužno je koristiti i religijska učenja, koja uvelike mogu pomoći u odnosu na okoliš. One su moćan potencijal za mijenjanje čovjeka te sadrže tisućljetne mudrosti.

5 Vjerski svjetonazori

U pogledu brige za okoliš, postoje vjerska načela koja su značajna u stvaranju dugoročnih perspektiva. Neka od učenja su međugeneracijska jednakost, izbjegavanje luksuza i razmetanja, naglasak na jednostavan život, briga za bližnjega, naglasak na dužnosti, a ne prava, naglasak na duhovnim, a ne materijalističkim pogledima, učenja o skrbništvu nad zemaljskim resursima, obeshrabrivanje potrage za bogatstvom i moći, izbjegavanje odbacivanja i stvaranja otpada, te naglasak na interese zajednice, a ne na prava pojedinca (Weeramantry, 2009).

Godine 1986. na sastanak u Asizu pozvano je pet vođa velikih svjetskih religija – budizam, kršćanstvo, hinduizam, islam i judaizam. Pozvani su na inicijativu Princa Philipa, vojvode od Edinburga, da dođu na razgovor o tome kako njihove vjere mogu pomoći u spašavanju prirode (Palmer i Finlay, 2003). Tako je globalno naslijeđe religiozne mudrosti o odnosu cjelokupnog čovječanstva prema zajedničkom planetu konačno pretočeno u javnu domenu. Događaji poput sastanka u Asizu otkrili su javnosti, međunarodnim zagovarateljima i donositeljima odluka riznicu materijala koji je dostupan za jačanje načela, koncepata i praktičnog ponašanja u području okoliša. U nastavku su sažeto prikazane Deklaracije iz Asiza (Weeramantry, 2009) pet glavnih svjetskih religija u kojima se vide opće konture njihovih učenja o ekološkim problemima koji ugrožavaju ljudsku budućnost.

5.1 Budizam

Budizam je religija ljubavi, razumijevanja i suosjećanja te je posvećena idealu nenasilja. Kao takav također pridaje veliku važnost divljini i zaštiti okoliša o kojem svako biće na ovom svijetu ovisi za opstanak.

Prema budizmu, temeljni razlog zašto bića koja nisu ljudi moraju biti uzeta u obzir jest to što su, poput ljudskih bića, i ona osjetljiva na sreću i patnju. Stoga bismo trebali biti oprezni s opravdavanjem prava bilo koje vrste na preživljavanje isključivo na temelju njezine korisnosti za ljudska bića.

Povijest je zapis ljudskog društva u prošlosti. U Budističkoj deklaraciji o prirodi piše da iz postojećih povijesnih izvora postoje dokazi koji sugeriraju da su ljudi u prošlosti, unatoč svim svojim ograničenjima, bili

svjesni potrebe za skladom između ljudi i prirode. Štovali su okoliš kao izvor života i blagostanja u svijetu (Palmer i Finlay, 2003).

5.2 Kršćanstvo

Otac Lanfranco Serrini, u Kršćanskoj deklaraciji o prirodi napisao je da zbog odgovornosti koje proizlaze iz dvostruke pripadnosti kršćanina (nebesko i ovozemaljsko državljanstvo), čovjekova se vlast ne može shvatiti kao dozvola za zloporabu, kvarenje, rasipanje ili uništavanje onoga što je Bog stvorio da očituje svoju slavu. Ta vlast ne može biti ništa drugo nego upravljanje u simbiozi sa svim stvorenjima. S druge strane, čovjekovo samosvladavanje u simbiozi sa stvorenim mora očitovati Gospodinovu isključivu i apsolutnu vlast nad svime, nad čovjekom i nad njegovim upravljanjem. Riskirajući da sam sebe uništi, čovjek se ne smije pretvoriti u kaos ili nered, ili uništiti Božja obilna blaga.

Dalje objašnjava kako se srce kršćanske vjere nalazi u naviještanju Božje milosrdne vjernosti sebi i djelima svojih ruku. Kršćani vjeruju da Bog Otac nije napustio muškarce i žene na njihovim grešnim putovima, već je poslao Spasitelja da donese otkupljenje i iscjeljenje svima i svemu. Oni doista čvrsto ispovijedaju da je Isus iz Nazareta Sin Božji koji je postao čovjekom, da je on ispunjenje saveza svoga Oca s Abrahamom za spasenje svih naroda i s Noom u ime svega stvorenoga. Oni tvrde da, uskrsnuvši od mrtvih i uzašavši na nebo u svojoj proslavljenoj ljudskosti, on pomiruje sve vidljivo i nevidljivo, i da je stoga sve stvoreno svrhovito usmjereno, u njemu i kroz njega, prema budućem otkrivenju slavne slobode Božje djece, kada na novom nebu i novoj zemlji više neće biti smrti, žalosti, tuge i boli. Po Kristu i po njegovom Duhu životvornom Otac stvara i posvećuje, oživljuje, blagoslivlja i daruje sva dobra (Palmer i Finlay, 2003).

5.3 Hinduizam

Ne samo u Vedama, već i u kasnijim spisima kao što su Upaništade, Purane i naknadni tekstovi, hinduističko stajalište o prirodi jasno je izraženo. Prožeto je strahopoštovanjem prema životu i sviješću da su velike sile prirode - zemlja, nebo, zrak, voda i vatra - kao i razni redovi života, uključujući biljke i drveće, šume i životinje. svi povezani jedni s drugima unutar velikih ritmova prirode. Božansko nije izvan kreacije, već se izražava kroz prirodne pojave. Nekoliko primjera: "Ne sjeci drveće, jer ono uklanja zagađenje." (Rig Veda, 6:48:17); "Ne smetajte nebu i ne zagađujte atmosferu." (Yajur Veda, 5:43); "Osoba koja se bavi ubijanjem stvorenja, zagađivanjem bunara, i jezerca i spremnika, i uništavanje vrtova, sigurno ide u pakao." (Padmapurana, Bhoomikhanda 96.7-8)

Hinduistička tradicija štovanja prirode i svih oblika života, biljnih ili životinjskih, predstavlja snažnu tradiciju koju treba ponovno negovati i ponovno primijeniti u našem suvremenom kontekstu. Ono što je danas potrebno je podsjetiti se da priroda ne može biti uništena, a da čovječanstvo u konačnici ne uništi samo sebe. Stoljeća grabežljivog iskorištavanja okoliša konačno su nas sustigla, a radikalno promijenjen odnos prema prirodi sada nije pitanje duhovne zasluge već pukog preživljavanja.

Stoga treba iskazati odlučnost da se zaustavi sadašnje klizanje prema uništenju, ponovno otkrije drevna tradicija poštovanja cjelokupnog života, te čak i u ovom kasnom trenutku, preokrene samouništavajući put kojim je čovječanstvo krenulo. Drevna hinduistička izreka kaže da je Zemlja naša majka, a svi smo mi njena djeca.

5.4 Islam

Jedinstvo, skrbništvo i odgovornost, odnosno tevhid, halifa i ahra, tri središnja koncepta islama, također su stupovi ekološke etike islama. Oni predstavljaju osnovne vrijednosti koje uči Kur'an. Upravo su te vrijednosti navele Muhammeda, proroka islama, da kaže: "Onaj tko posadi drvo i marljivo ga čuva dok ne sazrije i ne donese plod, biva nagrađen", i "Ako musliman posadi drvo ili posije polje s njega jedu i ljudi i zvijeri i ptice, sve je to milosrđe s njegove strane", i opet, "Svijet je zelen i lijep i Bog vas je postavio za svoje upravitelje nad njim." Ekološka svijest se rađa kada se takve vrijednosti usvoje i postanu sastavni dio našeg mentalnog i fizičkog sastava.

Dr. Adbullah Omar Nasseef piše u Muslimanskoj deklaraciji o prirodi da se treba vratiti tom neksusu vrijednosti, načinu razumijevanja sebe i svoje okoline. Pojmovi skrbništva i odgovornosti jedinstva ne bi se trebali svesti na pitanja osobne pobožnosti; oni moraju usmjeravati sve aspekte života i rada. Šerijat (Islamski zakon) ne smije se baviti samo pitanjima zločina i kazne, već bi trebao zauzeti vodeću ulogu i u razvoju zakonodavstva za zaštitu okoliša. Kaže da se često ponavlja kako je islam cjelovit način života, pod čime se misli da etički sustavi osiguravaju smjernice za sve njihove postupke. Pruža svjetonazor koji omogućuje da postavljamo ekološki prihvatljiva pitanja, sastavljamo ispravnu ravnotežu mogućnosti, ispravno usklađujemo ekološke troškove i dobrobiti onoga što želimo, što možemo učiniti unutar etičkih granica koje je uspostavio Bog, bez kršenja prava njegovih drugih kreacija (Palmer i Finlay, 2003).

5.5 Judaizam

Blagdani židovske religije pozivaju vjernike da stoje pred Bogom, u strahu pred Njegovim veličanstvom,

drhteći pred Njegovim presudama, ali to nije dominantno raspoloženje židovske vjere. Festivali slave, u veselju, ciklus triju godišnjih doba prirode. Susret Boga i čovjeka u prirodi se tako u judaizmu razumijeva kao neraskidiva poveznica u kojoj čovjek preuzima ulogu vođe i čuvara prirodnog svijeta. Čak i u mnogim stoljećima kada su Židovi bili izloženi vlastitim neposrednim opasnostima i sudbini, ta univerzalistička briga nikada nije jenjala. Sada, kada je cijeli svijet u opasnosti, kada je okoliš u opasnosti od trovanja, a razne vrste, kako biljke tako i životinje, izumiru, smatra se da je židovska odgovornost staviti obranu cijele prirode u samo središte pozornosti. Čovjeku je dana dominacija nad prirodom, ali mu je naređeno da se ponaša prema ostatku stvaranja s pravdom i suosjećanjem. Rabin Arthur Hertzberg kaže da čovjek uvijek živi u napetosti između svoje moći i granica koje postavlja savjest. Sada smo svi putnici, zajedno, u ovom istom krhkom i veličanstvenom svijetu. Poziva da čuvamo naš čamac na vesla te veslamo zajedno (Palmer i Finlay, 2003).

6 Povijest odnosa kršćanstva prema okolišu

Nekada je institucionalna reakcije većine kršćanskih Crkava na ekološke izazove bila spora i neujednačena. Tek su se u drugoj polovini dvadesetog stoljeća crkve i crkvene organizacije počele ozbiljno baviti ovim pitanjem. Međutim, od najranijih vremena bilo je kršćanskih mislilaca koji su zauzeli širi pogled na okoliš, videći živa bića ne samo kao objekte za ljudsku dominaciju, već im dajući različite attribute koji su zahtijevali veću brigu u odnosima čovječanstva s njima.

Meister Eckhart, Julian od Norwicha, Mechtild od Magdeburga, Hildegarda od Bingena, Franjo Asiški i sveti Filip Neri neka su od imena koja se ističu u ovom kontekstu. Oni su u prirodi prepoznali duhovnu kvalitetu i božansku prisutnost, što ju je izdiglo iz kategorije pukog objekta. Ipak, to su bile iznimke i općenito je nedostajalo brige za ekološke probleme, vjerojatno zato što se u tom vremenu čovječanstvo još niti nije ozbiljnije suočilo s takvim problemima. Briga za okoliš intenzivirala se nakon industrijske revolucije i uspona kapitalizma, s njegovim naglaskom na pojedinca i njegova prava. Kao posljedica nastala je tendencija da se u drugi plan potisnu dužnosti pojedinca prema zajednici, koje su bile bit ekologizma nastalog razvojem interesa u moralna, politička, ekonomska i znanstvena pitanja ljudskog odnosa s okolišem planete (Baxter, 1999). Prije toga je okoliš postojao za dobrobit zajednice kao cjeline, a ne za bilo kojeg pojedinca. Na taj se način odvrćala pažnja od brige za okoliš i interesa zajednice u njemu. Također je nedostajalo pažnje prema interesima budućih

generacija – aspektu od primarne važnosti kada se uzme u obzir okoliš.

Godine 1967. Lynn White, Jr., profesor srednjovjekovne povijesti na Princetonu i Stanfordu, objavio je studiju pod naslovom "Povijesni korijeni naše ekološke krize". Ova studija trenutnu ekološku krizu uglavnom pripisuje nepažnji kršćanstva prema problemu. Možda više od bilo kojeg drugog djela, upravo je ta tvrdnja potaknula kršćanske mislioce da obrate pozornost na ovo relativno zanemareno područje u učenju Crkve. Whiteov je zaključak bio da su mnogi ekološki problemi modernog svijeta nastali zbog kršćanske predodžbe da je Bog dao Zemlju ljudima na korištenje te im dao pravo da vladaju Zemljom i svim njezinim oblicima života. To je djelo izazvalo intenzivnu raspravu te su iz toga proizašli brojni studijski projekti, konferencije i deklaracije koje su učinile mnogo za usmjeravanje pozornosti na mnoga načela kršćanskog učenja, koja mogu pomoći u zaštiti i očuvanju okoliša za buduće generacije. Osim konferencija, deklaracija i crkvenih izjava koje su pratile Whiteov rad, ono je također potaknulo obogaćivanje literature, dajući novi poticaj i nova razmatranja ovih ekoloških pitanja.

Značajan događaj među aktivnostima koje su uslijedile, kao što je već bilo spomenuto ranije u radu, bio je izvanredan poziv koji je 1986. godine uputio Nj. K.V. Princ Philip, predsjednik WWF-a (Svjetski fond za prirodu), tražeći od pet čelnika iz pet velikih religija - hinduizma, judaizma, budizma, kršćanstva i islama - da se okupe i rasprave kako bi njihove vjere mogle pomoći u spašavanju prirodnog svijeta. Simbolično i vrlo prikladno susreli su se u Asizu, rodnom mjestu svetog Franje, katoličkog sveca poznatog po dubokoj brizi za prirodu. Po prvi put, vodeće svjetske institucije za zaštitu okoliša i očuvanje sastale su se s predstavnicima najvećih svjetskih religija kako bi razgovarale o okolišu. Konferencija i deklaracije koje su proizašle iz nje bile su iznimno važne. U ovom se trenutku napokon pokušalo iz religijske mudrosti izvući rješenje problema s kojim se čovječanstvo suočilo.

Nakon sastanka u Asizu, WWF je, uz pomoć svojih vjerskih savjetnika, počeo razvijati program rada sa svakom većom religijom na nizu projekata očuvanja. Godine 1995., izvornoj grupi od pet vjera pridružile su se druge - Baha'i, Taoisti, Jainisti i Sikhi - te se rad na utvrđivanju vjerskih učenja o okolišu aktivno nastavio. Godine 1995. devet uključenih religija sastalo se u dvorcu Windsor te osnovalo Savez religija i očuvanja (ARC). Tako je po prvi put osnovana organizacija koja povezuje slične probleme očuvanja i ekologije s duhovnim učenjima svjetskih religija.

Za Katoličku Crkvu je na Svjetski dan mira 1. siječnja 1990. Papa Ivan Pavao II izdao poruku pod naslovom „Mir s Bogom Stvoriteljem, mir sa svim stvorenjima“. Ova izjava je istaknula da svjetski mir

nije ugrožen samo utrkom u naoružanju nego i regionalnim sukobima te nedostatkom poštovanja prema prirodi. Štoviše poticala je da se razviju konkretni programi i inicijative u svrhu rješavanja ekoloških problema.

Za Pravoslavnu crkvu, Ekumenska patrijaršija je 1990. godine naučavala da čovječanstvo treba percipirati prirodni poredak kao znak i sakrament Boga te da poštivanje prirode znači priznati da sva stvorenja i predmeti imaju jedinstveno mjesto u Božjem stvaranju. Pravoslavna crkva uči da je cilj čovječanstva obnoviti odnos između Boga i svijeta, kakav je postojao u Edenskom vrtu.

Protestantske Crkve govoreći kroz Svjetsko vijeće crkava 1990. godine, obvezale su se raditi na očuvanju i cjelovitosti stvorenoga.

U skladu s ovim općim trendom, godine 1998. osnovana je neprofitna organizacija sa sjedištem u Idahu, za praćenje svih povijesnih i novih smjernica mišljenja u kršćanstvu u odnosu na Božje stvorenje i ulogu čovječanstva u njemu, u svjetlu aktualne ekološke krize (Weeramantry, 2009).

Najnovija snažna poruka koju je Katolička Crkva poslala dolazi 24. svibnja 2015. godine, kada je papa Franjo službeno objavio encikliku *Laudato si'*, s podnaslovom o brizi za zajednički dom. Ovaj je dokument objavljen na talijanskom, njemačkom, engleskom, španjolskom, francuskom, poljskom, portugalskom, arapskom te latinskom jeziku. U njoj je istaknut problem konzumerizma i neodrživog razvoja te je ukazano na degradaciju okoliša, globalnog zatopljenja, problema siromaštva i dr. Ova enciklika detaljnije opisana u sljedećem poglavlju, odigrala je ulogu u motiviranju kršćanskih crkava i drugih vjerskih skupina da se osvijeste o ekološkim problemima u svijetu te da se aktivnije bave tim pitanjem.

Tako se sada u kršćanskom svijetu pozornost na ovu temu pomaknula na višu razinu u odnosu na ranije, sa željom da se dublje ispita kršćansko učenje radi vodstva i mudrosti koje može ponuditi, te da se ti koncepti i učenja provedu u djelo, kako na razini obrazovanja tako i na razini provedbe (Weeramantry, 2009).

7 Učenje kršćanstva

Kršćanska teologija ima bogatu riznicu pouka za čovječanstvu kada je u pitanju odnos čovjeka prema okolišu. Biblija, koja se smatra Bogom nadahnutom knjigom kroz duhovne pouke daje čvrste stavove o ulozi čovjeka te njegovom odnosu prema Stvoritelju kao i prema bližnjemu. Kako su ovi međuodnosi povezani s brigom za okoliš biti će detaljnije opisano u nastavku. Važno je napomenuti da je papa Franjo putem enciklike *Laudato si'* rasvijetlio i objedinio stavove i pitanja vezana uz ovu temu.

7.1 Početak nesklada s prirodom i Tvorcem

Izvještaji o stvaranju u Knjizi Postanka sadržavaju duboka učenja o ljudskom životu i njegovoj povijesnoj stvarnosti. Oni upućuju na to da se ljudski život temelji na tri usko povezana i isprepletena odnosa: s Bogom, s bližnjim i sa zemljom. Prema Bibliji, ta su tri odnosa raskinuta zbog grijeha. Ne samo izvana nego i u nama. Taj je sklad uništen jer je čovjek umislio da može zauzeti Božje mjesto te je odbio priznati da je stvorenje koje ima svoja ograničenja. To je izobličilo njegovo poslanje koje se sastoji u tome „da sebi podloži“ zemlju (Postanak 2, 15). Kao posljedica, prvobitni skladan odnos između čovjeka i prirode pretvorio se u sukob.

A čovjeku reče (Jahve, Bog): »Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! – evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U znoju lica svoga kruh svoj ćeš jesti: dokle se u zemlju ne vratiš: ta iz zemlje uzet si bio – prah si, u prah ćeš se i vratiti.« (Postanak 3, 17-19)

7.2 Božanska briga prema stvorenju

Božja odgovornost pred zemljom znači da čovjek, urešen razumom, poštuje zakone prirode i osjetljive ravnoteže među bićima ovoga svijeta, „Jer on zapovijedi i postadoše. Postavi ih zauvijek i do vijeka po zakonu koji neće proći“ (Psalam 148, 5-6) Iz toga proizlazi da zakonodavstvo što ga nalazimo u Svetom pismu čovjeku predlaže razne propise, ne samo u odnosu na druga ljudska bića nego također i u odnosu na ostala živa bića: „Kad opaziš kako se magarac tvoga brata ili njegov vol svalio na putu, ne kloni se, nego mu pomози da ih podigne. Ako putem naiđeš na ptičje gnijezdo sa ptićima ili jajima, na stablu ili na zemlji, a majka bude ležala sa ptićima ili na jajima, nemoj uzimati majke sa ptićima.“ (Ponovljeni zakon 22, 4.6). U istom duhu počinak sedmog dana ne predlaže se samo za čovjeka nego također „da ti otpočine vol i magarac“ (Izlazak 23, 12). Na pločama s Deset zapovijedi napisano je za dan počinaka: „Tada nikakva posla nemoj raditi: ni ti, ni sin tvoj, ni kći tvoja, ni sluga tvoj, ni sluškinja, ni živina tvoja, niti došljak koji se nađe unutar tvojih vrata.“ (Izlazak 20, 9-11). Vidimo tako da Biblija ne daje povoda za neodgovorno ponašanje prema drugim stvorenjima (Papa Franjo, 2015). „Kad žetvu žanjete po svojoj zemlji, ne žanjite

dokraja svoje njive; niti pabirčite ostatke poslije svoje žetve. Ne paljetkuj svoga vinograda; ne kupi po svom vinogradu palih boba, nego ih ostavljaj sirotinji i strancu! Ja sam Jahve, Bog vaš.“ (Levitski zakonik 19, 9-10)

Dok čovjek može koristiti stvari na odgovoran način, pozvan je prepoznati da ostala živa bića imaju sama po sebi vrijednost u Božjim očima i samim svojim postojanjem ona ga blagoslivljaju i slave, jer se Gospodin raduje u svojim djelima: „Neka do vijeka traje slava Jahvina: nek se raduje Jave u djelima svojim!“ (Psalam 104, 31).

7.3 Bog kao sveprisutni tvorac

Krist je, prema kršćanskom učenju, bio neraskidivo povezan sa cijelim svemirom - predmetima, životinjama, pticama, biljkama i ljudskim bićima – drugim riječima sa svim stvorenim. Prema Ivanovim riječima, „On bijaše u početku kod Boga. Sve je po njemu postalo i bez njega ništa nije postalo.“ (Ivan 1, 2-3)

Osim toga postoji intiman odnos između Kristova učenja i prirode. Mnoge usporedbe korištene u njegovim učenjima imaju ruralni prizvuk kao, na primjer, spominjanje sjemena koje pada na kamenito tlo i dobrog pastira. Drugi primjeri su prispodoba o vinogradarima u vinogradu, žitu i žeteocima, pšenici i kukolju te pouka o smokvi. Učenja da se svako stablo poznaje po plodovima koje donosi i da grana sama od sebe ne može donijeti plod su daljnje ilustracije. Isus se poziva na svoj život u navodima „lisice imaju jazbine i ptice gnijezda, ali Sin Čovječji nema mjesta gdje bi glavu naslonio.“ (Matej 8, 20)

Dakle, koju god perspektivu netko usvojio, u rasponu od Krista dječaka u Nazaretu do kozmičkog Krista, postojala je bliska veza i međudnos između Krista i prirode.

Biblijski tekstovi naglašavaju pojam dobrog upravljanja okolišem i načelo da će upravitelj biti pozvan na polaganje računa u pogledu obavljanja svoje dužnosti upravljanja. Upravljanje se mora provoditi u skladu s načelima kršćanskog ponašanja: pravda, milosrđe, dobrotu, te poslušnost Božjoj volji. Stoga je jasno da sve što čovjek čini u vezi s imovinom koja mu je pod kontrolom mora biti učinjeno u skladu s osnovnim moralnim načelima ljudskog ponašanja - a ne samovoljno, opako ili u potrazi za pohlepom, ponosom ili egoizmom.

U kršćanskom učenju, snažna prispodoba koja ilustrira dužnosti dobrog upravitelja jest koncept dobrog pastira. Dobri pastir brine za svoje stado, čak do te mjere da se sam izlaže opasnosti u potrazi za zalutalom ovcom. Takva dužnost skrbništva ili upravljanja služi za naglašavanje visokih standarda koji se očekuju od onih kojima je povjerena briga za sva

Božja stvorenja. Postoji, na primjer, izjava: „Ja ću pastira smatrati odgovornim za svoje stado“ koja slijedi nakon opažanja. „Ne bi li pastiri trebali brinuti o stadu?“ (Ezekiel 34,2-10). Također, Isus za sebe kaže „Ja sam pastir dobri“, izvodi svoje ovce na pašu, do izvora vode te brine za svaku ovcu: „Tko od vas, ako ima sto ovaca pa izgubi jednu od njih, ne ostavi devedeset i devet u pustinji te pođe za izgubljenom dok je ne nađe.“ (Luka 15, 1-15)

*„Bokove svoje opashi k'o junak:
ja ću te pitat', a ti me pouči.
Gdje si bio kad zemlju utemeljih?
Kazuj, ako ti je znanje sigurno.
Znaš li tko joj je mjere odredio
i nad njom uže mjerničko napeo?
Na čemu joj počivaju temelji?
Tko joj postavi kamen ugaoni
dok su klicale zvijezde jutarnje
i Božji uzvikivali dvorjani?
Tko li zatvori more vratnicama
kad je navrlo iz krila majčina;
kad ga oblakom k'o haljom odjenuh
i k'o pelenam' ovih maglom gustom;
kad sam njegovu odredio među,
vrata stavio sa prijevornicama?
Dotle, ne dalje, rekao sam njemu,
tu nek' se lomi ponos tvog valovlja!“ (Job 38, 3-11)*

Christopher Weeramantry bio je svjetski poznati pravni znanstvenik i potpredsjednik Međunarodnog suda pravde, a u svojoj knjizi pod naslovom „Tread Lightly on the Earth“ kaže za ovaj odlomak da on otkriva veličanstvenost i veličinu Božjeg plana stvaranja te potpunu nesposobnost ljudi da mu bilo što dodaju. Kaže da je ovo veličanstveno djelo stvaranja zemlje i fizikalnih zakona koji na njoj vladaju imalo nedokučivu svrhu poznatu jedinom Bogu, previše duboku da bi je ljudi razumjeli i previše složenu da bi je shvatili. To znači da je sve napravljeno po božanskom planu i da je oštećenje Njegovog djela čin nepoštovanja prema samom Bogu. Martin Luther je isto govorio o veličanstvenosti Božjeg stvaranja govoreći da je Bog prisutan posvuda u i kroz cijelo stvorenje, u svim njegovim dijelovima i na svim mjestima, te da je tako svijet pun Boga koji ga cijelog ispunjava, ali Bog nije njime ograničen, nego je u isto vrijeme izvan i iznad cjelokupnog stvorenja (Weeramantry, 2009). Ovo je još jedna osnova na kojoj očuvanje okoliša postaje obvezno kao čin poštovanja prema Bogu.

Papa Franjo, u enciklici *Laudato si'*, kaže da čovjeka njegov zaborav na Stvoritelja navodi da se ponaša nagoni, udovoljavajući svim svojim tjelesnim željama i prohtjevima, te si prisvaja mjesto koje pripada Bogu, tvrdeći da ima neograničeno pravo gaziti stvarnost koju je Bog stvorio. Kao što u Psalmu

piše „Jahvinom su riječju nebesa sazdana“ (Psalam 33,6) tako i on kaže da svijet nije nastao slučajno već namjerno, kao odluka. Ako se tako promatra svijet, bit će jasno da jednako tako treba poduzimati odgovorne odluke i sada, kako se taj sklad i ravnoteža ne bi uništili. Stvaranje pripada redu i ljubavi. Božja je ljubav temeljni pokretač cjelokupnog stvaranja: „Jer ti ljubiš sva bića i ne mrziš ni jedno koje si stvorio. Jer da si štogod mrzio, ne bi ga ni stvorio. Sve je tvoje, Gospodaru, ljubitelju života“ (Mudre izreke 11, 24; 26) (Papa Franjo, 2015).

7.4 Briga za bližnjega i buduće generacije

Kao što se već i moglo zaključiti prema biblijskim citatima iz prethodnog dijela, Božje djelo nije namijenjeno ovoj ili onoj generaciji, ili ovoj ili onoj rasi. To je Božja dobrotu cijelom čovječanstvu i stoga ga dio ljudske zajednice ne može prisvojiti. Pripada svima, i to ne samo za ovo vrijeme, nego za sva vremena. U kršćanstvu je Božja osobnost odvojena od Njegove fizičke tvorevine, ali svi elementi te tvorevine i dalje nose pečat svoga Stvoritelja.

Novi zavjet prepun je spominjanja djece i brige koja bi im se trebala posvetiti. Oni su ti koji će naslijediti zemlju. Naša je odgovornost brinuti se za njih. Isus je posebnu pozornost posvetio djeci i isticao njihovu dobrobit te naglasio brigu koju sadašnja generacija treba poduzeti kako bi osigurala njihovu buduću sreću (Weeramantry, 2009).

Osim toga Isus je pozivao na ljubav prema svima. Kada su ga pitali koja je najveća zapovijed od svih on je odgovorio "Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom, i svim umom svojim. To je najveća i prva zapovijed. Druga, ovoj slična: Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga. O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci" (Matej 22, 37-40) Također, svima poznato zlatno pravilo „Sve što želite da ljudi čine vama, činite i vi njima.“ (Matej 7, 18). Iz ovih se izjava može izvući mnogo lekcija. Ljubiti bližnjega jednako kao samoga sebe ne dozvoljava nepravdu ili nebrigu prema siromašnima. Ne možemo iskorištavati siromašne zemlje koje se ne mogu oduprijeti multinacionalnim kompanijama zbog svoje financijske (ne)moći, te onečistiti i prouzročiti brojne ekološke probleme u njihovim zemljama radi vlastitog profita. Također, ne možemo ostati pasivni te ignorirati borbu onih koji su pogođeni efektima ekološke krize. Za razliku od najčešće citiranog srebrnog pravila u medijima „ne čini drugima što ne želiš da drugi čine tebi“ koje ne isključuje pasivnost, biblijsko zlatno pravilo potiče na aktivno djelovanje. Prema kršćanskom učenju, potrebno je aktivno raditi na dobrobiti društva uključujući i prekoravanje drugih što dugoročno gledano donosi veće dobro i za samog pojedinca. „Tko kori čovjeka, nalazi poslije veću milost nego onaj koji laska jezikom.“ (Mudre izreke 26, 23)

7.5 Razvoj osobnosti

U ovom potpoglavlju navodi se primjer biblijskog teksta koji nudi brojne poruke u pogledu razvoja osobnosti te na taj način indirektno i brige čovjeka o okolišu.

„I dometnu im (Isus): »Klonite se i čuvajte svake pohlepe: koliko god netko obilovao, život mu nije u onom što posjeduje.«

Kaza im i prispodobu: »Nekomu bogatu čovjeku obilno urodi zemlja pa u sebi razmišljaše: 'Što da učinim? Nemam gdje skupiti svoju ljetinu.' I reče: 'Evo što ću učiniti! Srušit ću svoje žitnice i podignuti veće pa ću ondje zgrnuti sve žito i dobra svoja. Tada ću reći duši svojoj: dušo, evo imaš u zalihi mnogo dobara za godine mnoge. Počivaj, jedi, pij, uživaj!' Ali Bog mu reče: 'Bezumniče! Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe! A što si pripravio, čije će biti?' Tako biva s onim koji sebi zgrće blago, a ne bogati se u Bogu.«

Zatim reče svojim učenicima: »Zato vam kažem: ne budite zabrinuti za život: što ćete jesti; ni za tijelo: u što ćete se obući. Ta život je vrjedniji od jela i tijelo od odijela. Promotrite gavrane! Ne siju niti žanju, nemaju spremišta ni žitnice, pa ipak ih Bog hrani. Koliko li ste vi vrjedniji od ptica! A tko od vas zabrinutošću može svojemu stasu dodati lakat? Ako dakle ni ono najmanje ne možete, što ste onda za ostalo zabrinuti? Promotrite ljiljane, kako niti predu niti tkaju, a kažem vam: ni Salomon se u svoj svojoj raskoši ne zaodjenu kao jedan od njih. Pa ako travu koja je danas u polju, a sutra se u peć baca Bog tako odijeva, koliko li će više vas, malovjerni!«“ (Luka 12, 15-28)

Ova nadasve bogata pouka koju je Isus dao objedinjuje širok spektar pozitivnog utjecaja na stav čovjeka pa tako i u kontekstu pozitivnog utjecaja na odnos prema okolišu. Prva poruka koja se može istaknuti je da život nije samo u onome što čovjek posjeduje, u materijalnom, već i u duhovnom. U prethodnom je poglavlju, vezanom za utjecaj medija, spomenuto da se društvu nameću kriteriji temeljeni na materijalizmu. Takav način življenja stvara golemi pritisak na okoliš. Ovakva osvježavajuća pouka koju nudi kršćanstvo može pomoći društvu da se izvuče iz te samoubilačke kolotečine.

Nadalje, druga pouka koja se može izvući iz gornjeg teksta je da se čovjek ne bi trebao brinuti samo za sebe. Ako je pojedinac osigurao samoga sebe, nedopustivo je da on ignorira potrebe drugih. U konačnici sve dolazi od Boga, tako i stečevina pojedinca. Prema tome pojedinac ne posjeduje dobra koja ima, nego su mu ona dana na korištenje. Još jedan dobar primjer je Biblijska knjiga o Jobu, čovjeku koji je bio izuzetno bogat. Sa svojim je bogatstvom hranio i oblačio potrebite, pravedno postupao prema svima i s autoritetom dijelio savjete drugima. (usp. Job 31, 13-33) Još jedan primjer možemo naći nakon Isusove

smrti na križu, kada je nastala prva crkva okupljena oko apostola. „U mnoštva onih što prigrliše vjeru bijaše jedno srce i jedna duša. I nijedan od njih nije svojim zvao ništa od onoga što je imao, nego im sve bijaše zajedničko.“ (Djela apostolska 4, 32)

Kad Isus kaže „Salamon se u svoj svojoj raskoši“ nije odjenio poput poljskog ljiljana, možemo vidjeti Isusovo prepoznavanje prirodne ljepote. Isto kaže da „Bog hrani gavrane“, a takvim izjavama upućuje ljude da slijede njegov primjer te razvijaju takve sustave vrijednosti. Osim toga, još jedna važna poruka je da se čovjek ne mora tjeskobno brinuti za svoje svakodnevne potrebe. Premda ovo zvuči kao nešto što se teško može povezati s brigom o okolišu, taj osjećaj životne sigurnosti koji bi čovjek trebao imati je temelj za izgradnju njegovog karaktera. Tu su još potreba pripadnosti i ljubav, potreba ugleda i poštovanja te autorealizacija. Kad bi društvo prisvojilo neke kršćanske svjetonazore, ovakve bi se potrebe na putu do samoostvarenja osobe puno lakše ispunile. Samoostvarene osobe, prema Maslowu, gledaju svijet realno, onakav kakav jest, a ne kakav bi one željele. One prihvaćaju sebe, druge i prirodu. Imaju sposobnost uvijek svježeg vrednovanja temeljnih životnih vrednota. Tako za njih svako jutro može biti divno, svaki cvijet predivan i svako dijete prekrasno stvorenje. Zahvalni su za ono što jesu i što imaju. Po Maslowom mišljenju takvi pojedinci imaju duboki osjećaj identifikacije, simpatije i ljubavi prema ljudskom rodu, zbog čega su potaknuti iz nutrine željom da pomognu čovječanstvu. Samoostvarene osobe osjećaju poštovanje prema svakom ljudskom biću. Srdačni su prema svima, neovisno o kulturi, rasi, boji, vjeri i političkoj orijentaciji. Svjesni su da mogu nešto naučiti od bilo koga i ne ponašaju se natjecateljski. Također, takve osobe se bore za pravdu i raskrinkavaju laž, grijeh i zlo. Vesele se kad mogu nešto dobro učiniti. Mrze korupciju, okrutnost, podlost i nepoštenje (Puljić, 1980).

Upravo su ovakvi vrijednosni sustavi i svjetonazori, koje kršćanstvo može ponuditi u odgoju i obrazovanju, od najvećeg značaja. U moderno je doba u školstvu naglašena obrazovna komponenta, bazirana na stjecanju znanja i vještina, dok je odgojna komponenta zbog raznih izvanjskih društvenih utjecaja manjkava.

7.6 Priroda kao pouka za čovječanstvo

U kršćanstvu i drugim religijama se smatra da postoji velika količina mudrosti koja se može dobiti iz promatranja i kontemplacije prirode. To nije samo zato što je ona Božje djelo, već zbog njezinog ritma, sklada s okolinom i ljepote. Ona sadrži pouke i atribute svog Stvoritelja te međusobnu povezanost svih stvari.

Prirodni svijet ima veliko značenje u Bibliji. Priroda sadrži lekcije o životu i vječnosti u svakom svom

sastavnom elementu, a nije niz predmeta koje treba po volji uništiti ili zloupotrijebiti. Slijedi primjer iz Novog zavjeta:

„Kraljevstvo je nebesko kao kad čovjek uze gorušičino zrno i posija ga na svojoj njivi. Ono je doduše najmanje od svega sjemenja, ali kad uzraste, veće je od svega povrća. Razvije se u stablo te dolaze ptice nebeske i gnijezde mu se po granama.“ (Matej 13,31-32).

Biblija je puna slika o drveću na koje se gleda kao simbol Božje dobrote prema čovjeku. Na primjer, u Psalmu 92 piše da pravednici cvjetaju kao stablo palme (Psalam 92,12-15). Tu su još i brojni drugi primjeri, od Edenskog vrta do vizije Novog Jeruzalema (Knjiga Otkrivenja 22,1-2), koji gledaju na stablo kao simbol koji označava život i podsjeća na Stvoritelja te našu ovisnost o djelu Njegovih ruku (Weeramantry, 2009).

7.7 Enciklika Laudato si'

Kao što je ranije rečeno, katolički poglavar papa Franjo je objavio encikliku Laudato si' koja se bavi brigom za prirodni okoliš i sve ljude, te širim pitanjima odnosa između Boga, ljudi i Zemlje, a njezin podnaslov Briga za naš zajednički dom uočvrćuje te ključne aspekte. Enciklika između ostalog govori o integralnoj ekologiji, odgoju i obrazovanju za okoliš, Katoličkom naukovanju, klimatskim promjenama i siromaštvu.

Papa je u enciklici prikazao razne vidove današnje ekološke krize te na taj način ujedinio ponajbolje plodove dostupnog znanstvenog istraživanja. Polazeći od te perspektive, ponovio je neka obrazloženja koja se oslanjaju na judeo-kršćansku tradiciju u pogledu dosljednosti zauzimanja za okoliš. Pokušao je doprijeti do korijena sadašnjeg stanja tako da je istaknuo i dublje uzroke ekološke krize. Na temelju toga iznio je nekoliko širih prijedloga za dijalog i djelovanje, koji uključuju svakoga ponaosob te međunarodnu politiku. Na kraju, uvjeren da svaka promjena treba motivaciju i odgojni proces, predložio je smjernice za ljudski razvoj koje proizlaze iz bogate riznice kršćanskog duhovnog iskustva (Papa Franjo, 2015).

Neki komentari na encikliku pape Franje kažu da on gradi svoju misao na dugoročnoj viziji koja se temelji na moralnim i etičkim kriterijima, te da ona počiva na poimanju Boga koji je Stvoritelj, kako čovjeka tako i svijeta. Stoga je briga za naš zajednički dom ne samo civilizacijska dužnost, nego je ona duboko utemeljena u kršćanskoj vjeri. Ako je svijet Božje djelo, onda je neodgovorno ponašanje prema tom svijetu istinski grijeh. Moglo bi se slikovito reći da papa Franjo smatra kako se onaj temeljnoj zapovijedi: Ljubi Boga i svoga bližnjega nadodaje još jedan član: Ljubi svijet u kojem živiš. Ni papi Franji nije svejedno u kakvim materijalnim uvjetima ljudi žive, imaju posao, primaju plaću, ali preduvjet svega toga je da nam ovaj

svijet bude podoban za život, bez pretjeranog trovanja, genetskog manipuliranja, zagađivanja atmosfere i zraka kojeg svi udišemo. Jednom riječju zaključuju da papa Franjo smatra da svaki napredak mora biti „podnošljiv“, povezan s odgovornošću, kako za nas danas tako i za buduće generacije, što znači da mora biti utemeljen na etičkim i moralnim temeljima svakoga pojedinca i svake zajednice. To može značiti da katkada moramo usporiti razvoj kada on prijeti izmaknuti ljudskoj kontroli (Grbac, 2021).

Enciklika *Laudato si'* nosi veliku važnost u kršćanskim krugovima zbog njezinog specifičnog sadržaja, poticaja pape Franje na brigu za sav stvoreni svijet. Specifičnost ove enciklike leži u tome što ni jedan prethodnik pape Franje izlažući socijalni nauk Crkve, nije dotaknuo ekologiju. Stoga je enciklika *Laudato si'* prva koja se bavi tom tematikom. Potiče mnoge teologe, profesore, znanstvenike i općenito spisatelje na razmišljanje o ekološkim pitanjima. Sve to ukazuje i na socijalni utjecaj kršćanstva u svijetu.

7.8 Papa Franjo i njegov utjecaj na zaštitu okoliša

Papa Franjo, kao poglavar Katoličke crkve, istaknuo se stoga kao snažan glas u globalnom dijalogu o zaštiti okoliša. Njegovo djelovanje na ovom području postavilo je temelje za novu dimenziju vjerskog, etičkog i društvenog pristupa ekološkoj krizi. Središnji dokument u tom kontekstu, enciklika *Laudato si'*, se može smatrati prekretnicom u odnosu Crkve prema pitanjima ekologije i klimatskih promjena.

U listopadu 2023. godine Papa Franjo objavljuje apostolsku pobudnicu *Laudate Deum*, kojom nadopunjuje i produbljuje teme iz *Laudato si'*. U ovom dokumentu upozorava na nedovoljnu političku volju i sporost međunarodnih pregovora u borbi protiv klimatske krize. Potiče hitne i konkretne mjere koje bi trebale uključiti sve – od pojedinaca do vlada i međunarodnih institucija – u zajednički napor očuvanja planeta (Papa Franjo, 2023).

Utjecaj Pape Franje nije ostao samo na razini dokumenata. Njegove poruke nadahnule su brojne inicijative unutar Katoličke crkve: osnivane su „Zelene župe“, pokrenute obrazovne kampanje i akcije pošumljavanja, a mnoge katoličke ustanove počele su prelaziti na obnovljive izvore energije (Catholic Climate Covenant). Papa je također popularizirao pojam „ekološkog obraćenja“, pozivajući vjernike da promijene svoj odnos prema prirodi, usklađujući ga s kršćanskim vrednotama zahvalnosti, umjerenosti i brige za bližnje.

Papa Franjo uspio je podići svijest o ekološkim problemima ne samo unutar Crkve, već i u svjetskoj javnosti. Njegovi govori na međunarodnim forumima, poput Ujedinjenih naroda ili konferencija o klimatskim

promjenama (npr. COP21 u Parizu), potvrđuju njegovu važnu ulogu u oblikovanju globalne etike održivosti. Njegovo djelovanje otvorilo je prostor za dijalog između religije, znanosti i politike u zajedničkom odgovoru na ekološku krizu (O'Hara i Eaton, 2019).

8 Poveznica vjerskih svjetonazora s odgojem i obrazovanjem za okoliš

Odgoj i obrazovanje ili edukacija (lat. *educatio*) je proces odgajanja, odgoj, prenošenje općih i radnih iskustava, znanja, društvenih normi i vrijednosti s prethodnih naraštaja na mlađe (s roditelja na djecu, odgojitelja na odgajanike), kao stečevinu ljudske kulture i civilizacije radi razvoja i obogaćivanja ljudskoga društva. Odgoj i obrazovanje su temeljni uvjet postojanja i opstanka ljudske zajednice. Na individualnoj razini obuhvaća između ostalog proces stjecanja znanja, umijeća i navika, razvijanje tjelesnih, intelektualnih, moralnih, estetskih i radnih sposobnosti. Neki psiholozi određuju je kao širi rodni pojam za odgoj i obrazovanje.

Glavni koncept odgoja i obrazovanja o okolišu koji nema tradicionalnu, vjersku komponentu nudi veliku količinu znanja te budi svijest o ekološkom stanju i utjecaju čovjekovih aktivnosti na okoliš. Međutim, suočava se sa istim problemom kao i školstvo općenito, a to je manjkava odgojna komponenta. U buri informacija koje čovjek prima putem masovnih medija, a koji su u rukama financijskih centara moći, čovjek se odgaja u potpuno suprotnom pravcu naspram ekološke održivosti. Lijek protiv čovjekova materijalizma i liberalizma nije samo u spoznavanju novih informacija i činjenica, već u stjecanju životnih, duhovnih i karakternih osobina. Religiozna učenja te njihovi svjetonazori mogu najviše poslužiti upravo u tom segmentu odgoja i obrazovanja.

8.1 Promjene u odgoju i obrazovanju modernog vremena

Obrazovanje je postalo funkcionalna potreba ubrzanog razvoja, a njegov je ključ znanje; škola je instrument modernizacije. Obrazovanje sve više postaje uslužna djelatnost koja zadovoljava obrazovne potrebe u socijalnoj politici modernog društva. Nedvojbeno je da se količina znanja u svijetu stalno povećava, a raste i broj znanstvenih i obrazovnih institucija. Nasuprot tome, postavlja se pitanje današnje uloge škola u pogledu odgoja. Naime, postoji pluralizam vrijednosti u društvu pa tako i u školi, a pored toga masovni mediji svakodnevno primamljivo šalju vrijednosne poruke koje se odražavaju na sve sudionike u odgojnom procesu. Odgoj u takvim okolnostima sve manje počiva na stabilnim društvenim vrijednostima koje su, primjerice,

održavale tradicija, religije i općenito kultura (Cifrić, 2000).

Tradicionalne ustanove odgoja i obrazovanja, kao što su obitelj, škola i Crkva, imaju sve manje stvarnoga utjecaja na djecu i mlade. Kod odraslih primjećujemo veliku prazninu odgojne odlučnosti i djelotvornosti. Mehanizmi prenošenja vrednota u tradicionalnim odgojnim posredništvima gube svoju rječitost i učinkovitost. Sve veću važnost i utjecaj imaju kultura pojedine sredine i sredstva društvene komunikacije. Televizija, filmovi, influenceri vrlo učinkovito daju gotove stavove, odluke, vrijednosti, sudove. Na taj način čovjeka otuđuju od njega samoga.

Postoje brojni »odgojitelji« koji pokušavaju utjecati na mlade. Sve donedavno bile su temeljne tri odgojne ustanove: obitelj, škola, župa. Te tri ustanove koristile su se zajedničkim jezikom jer su imale zajedničke vrijednosti: posljedično tomu, mlada osoba mogla je imati jasno usmjerenje kod organiziranja vlastitoga života. Danas su se te ustanove umnožile i nisu jedinstvene u vrijednostima koje promiču: škola, sportsko društvo, internet, društvene mreže, društvo subotnje večeri, svaki učitelj postaje jedan „odgojni“ glas; u kući svaki televizijski ili radijski program ima vlastitu filozofiju i sl. Sve se više kao ideal nameće idol lažne slobode i uživalačkog mentaliteta, tj. liberalizam i materijalizam. Nasuprot mnogobrojnim (ne)odgojnim glasovima osoba je danas dezorijentirana. Uz sve naglašeniju globalizaciju sve je očitija globalna dezorijentiranost kao posljedica gubljenja tradicionalnih vrijednosti (Razum, 2007).

Nasuprot tome, predmoderna društva regulirala su socijalni i individualni život tradicijom prenošenim vrijednostima koje se nisu mijenjale generacijama. Tome je doprinosila i religija koja je svojim pravilima bila ujedno i praktična filozofija života. Život se odvijao sukladno prirodnim ciklusima. Ritmovi dana i noći, godišnjih doba, predstavljali su prirodne limite i osnove regula socijalnog i individualnog ponašanja. Takav predmoderni, tradicionalni svijet je srušen, uspostavljen je njemu suprotan, moderni, industrijski svijet.

Premda je već spomenuto, vrijedi ponoviti da je ideja čovjekove slobode i prava, neograničenog napredovanja na svim poljima postala vodeća ideja liberalnog društva. Sve je podređeno čovjekovim aspiracijama i poboljšanju života, ali ne u njegovoj nutrini. Čovjek je zaboravio na dugoročne posljedice. „Umjetne“ (sekundarne) ljudske potrebe potisnule su bazične potrebe i opstanak raznolikosti oblika života drugih vrsta. Za razmišljanje o kontinuitetu modernog društva i postmodernog mišljenje danas se pridaje manje važnosti kulturnom ili religijskom kontinuitetu, a više tehnološkoj moći. To je veliki problem jer u svim svjetskim religijama i njihovim svetim spisima nalazimo učenja o očuvanju i domaćinskom odnosu

prema prirodi kojima se uvelike može doprinijeti poboljšanju trenutne ekološke krize (Cifrić, 2000).

8.2 Doprinos vjerskih svjetonazora odgoju i obrazovanju za okoliš

Odgoj i obrazovanje za okoliš u posljednje su vrijeme proširili svoje ciljeve. Dok su na početku uglavnom imali za cilj pružanje znanstvenih informacija, jačanje svijesti kod ljudi i sprječavanje rizika za okoliš, sada nastoje uključiti kritiku „mitova“ suvremenosti, utemeljenih na funkcionalnom razmišljanju (individualizam, neograničeni napredak, konkurencija, konzumerizam, neregulirano tržište). Putem odgoja se također nastoji obnoviti različite razine ekološke ravnoteže: unutarnju ravnotežu sa samima sobom, solidarnu ravnotežu s drugima, prirodnu ravnotežu sa svim živim bićima i duhovnu ravnotežu (s Bogom). Religije svijeta mogu najviše ponuditi u tom kontekstu zbog svojih svjetonazora koji su temeljeni na održivosti međuljudskih odnosa te odnosa ljudi i sve prirode (Papa Franjo, 2015). Većina svjetske populacije su vjernici ili pripadnici nekih religija. Na taj način vjerske zajednice mogu imati snažan i širok utjecaj na opći odgoj i obrazovanje čovječanstva. Dodatna prednost je što se kod većine vjera ljudi okupljaju na različitim vrstama duhovnih obreda, na kojima su prisutne sve generacije, počevši od djece i mladih pa sve do onih najstarijih.

Takav odgoj i obrazovanje, usmjereni na stvaranje ekološki osviještenog građanstva se ne trebaju ograničavati na pružanje informacija jer na taj način neće uspjeti usaditi dobre navike. Dugoročno gledano, postavljanje nekakvih pravila i zakona nije dovoljno za obuzdavanje lošeg ponašanja, čak i onda kad postoji učinkovita kontrola. Da bi zakoni postigli značajne i dugotrajne učinke, većina pripadnika društva mora biti prikladno motivirana da ih prihvati i osobno se promijeni kako bi ih ispoštivala. Ljudi će samo njegovanjem čvrstih vrlina biti sposobni za nesebičnu ekološku predanost. Ako čovjek, kojemu materijalne prilike omogućuju veću potrošnju, redovito nosi topliju odjeću radije nego da troši na grijanje, on time pokazuje da je prihvatio uvjerenja i stajališta koja pomažu u zaštiti okoliša. Plod takvog odgoja se vidi u plemenitom preuzimanju brige za stvoreni svijet čineći male svakidašnje aktivnosti.

Vjerski svjetonazori predlažu alternativno shvaćanje kvalitete života, te potiču proročki i kontemplativan način života, u kojem se može uživati duboka radost bez opsjednutosti potrošnjom. Važno je prihvatiti drevne lekcije, koje nalazimo u različitim religijskim tradicijama te također u Bibliji. Riječ je o uvjerenju „manje je više“. Vjerski svjetonazori (kršćanstvo) i duhovnost predlažu rast u umjerenosti i sposobnost da čovjek bude zadovoljan i s malim. To je

povratak onoj jednostavnosti koja nam omogućuje da se zadržimo i uživamo u malim stvarima, da budemo zahvalni za mogućnosti koje nam život pruža, ne vežući se uz ono što posjedujemo i ne žalosteci se zbog onoga što ne posjedujemo.

U stvarnosti oni koji više uživaju i žive bolje svaki trenutak jesu oni koji doživljavaju što znači cijeniti svaku osobu i svaku stvar, učeći se zbližavanju s najjednostavnijim stvarima i znati u njima uživati. Cjelovita ekologija zahtijeva da se odvoji vrijeme kako bi se vratio sklad sa stvorenim svijetom, razmišljalo o načinu života te o idealima.

Na umjerenost i poniznost u prošlom se stoljeću nije blagonaklono gledalo. No kada u osobnom i društvenom životu općenito slabi ostvarivanje neke vrline, to ima za posljedicu niz neravnoteža, uključujući one koje se javljaju u okolišu. To je razlog zbog kojeg više nije dovoljno govoriti samo o cjelovitosti ekosustava. Treba imati hrabrosti govoriti o cjelovitosti ljudskog života, o potrebi promicanja i ujedinjavanja svih velikih vrijednosti. Cjelovita ekologija zahtijeva da odvojimo vrijeme kako bismo vratili sklad sa stvorenim svijetom, razmišljali o našem načinu života i našim idealima (Papa Franjo, 2015).

9 Zaključak

Vjerski svjetonazori su kroz cijelu povijest čovječanstva bili važni vodiči ili putokazi razvoju civilizacije. Zadnjih nekoliko stoljeća, u kombinaciji sa razvojem industrije te povećanjem standarda čovjeka, čovjekovo ponašanje postalo samodestruktivno, a njegov utjecaj na okoliš neodrživ. Mjere koje su se bazirale na odgoju i obrazovanju opće populacije i osvještavanju o ekološkoj krizi, nisu bile dovoljno uspješne jer su se bazirale više na davanju znanja i činjenica, a manje na odgoju koji predstavlja ključ za postizanje održivog razvoja. Odgoj mijenja moralne i etičke stavove pojedinca koji zatim mijenjaju ponašanje.

Postavljanje tih novih odgojnih vrijednosti u čovjeka se uspješno može ostvariti putem različitih vjera i religija, u našem podneblju poglavito kršćanstvom, ali i svim drugim vjeroispovijestima kojima građani pripadaju. Vjera sadrži životnu mudrost sakupljenu kroz život brojnih generacija. Osim toga, vjerski odgoj seže dublje u živote ljudi jer ga mogu provoditi i svećenici, na duhovnim okupljanjima. Ono utječe na čitavu populaciju od najmlađih do najstarijih. Svi vjerski svjetonazori šalju poruku da je neispravno da nam pogled seže samo do kraja našeg života. Ne može biti ispravno da gazimo prirodu, već da ju poštujemo, da se brinemo o njoj te da učimo iz nje. Uče nas da je potrebno gledati dalje u budućnost. Samo je onaj etički razvoj ispravan koji ne potkopava život, dobrobit i opstanak budućih

generacija. U svemu što odlučimo, poduzmemo i učinimo, naše poglede trebamo usmjeriti prema daljnjoj budućnosti, prema budućim generacijama. Nemamo pravo kompromitirati opstanak i razvoj budućih generacija svojim neumjerenim težnjama za tehnološkim razvojem, standardom te luksuzom. Nasuprot tome, trebamo preusmjeriti pogled s materijalnih na duhovne vrijednosti života, koje daju mir, radost i sklad. Potiču nas na razvoj osobnost i na samoostvarenje. Na taj način nećemo žuditi za dokazivanjem kako na osobnoj tako i na nacionalnoj razini, nego će cilj biti opće dobro s održivim razvojem za čitavo čovječanstvo.

Iako se navedeni ciljevi mogu činiti idealističkim, oni predstavljaju jedinu održivu osnovu za raspravu o dugoročnoj budućnosti čovječanstva obzirom da današnja razina moći, znanja i tehnologije predstavlja izazov za odgovorno upravljanje.

Literatura

- Azam, G. (2013). An Ecological Debt?. *Revue du MAUSS*, 42, 30-40.
- Baxter, B. (1999). *Ecologism*. Edinburgh University Press.
- Herman, E.S. Chomsky N. (1988). *Manufacturing Consent*. Pantheon Books.
- Cifrić, I. (2000). Edukacija za život na Zemlji. U: Vuleta, B., Vučković, A. (ur.), *Odgovornost za život: Zbornik radova sa znanstvenog simpozija*, str. 603-620. Split: Franjevački institut za kulturu mira.
- Elders, R. (2017). *How Can We Help Control Environmental Pollution?*. Preuzeto s <https://blueandgreentomorrow.com/environment/can-help-control-environmental-pollution/>
- Earth.org (2025). *Climate Migration: A Multidimensional Challenge REquyiriung Global Action*. Dostupno na: <https://earth.org/climate-migration-a-multidimensional-challenge-requiring-global-action>
- European Commission (2020). *Chemicals Strategy for Sustainability. COM82020) 667 final*, 14.10.2020. Preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0667>
- European Commission (2021). *EU Action Plan: Towards Zero Pollution of Air, Water and Soil. COM82021) 400 final*, 12.5.2021. Preuzeto s <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0400>
- European Environment Agency - EEA (2025). *Zero pollution monitoring and outlook 2025*. Preuzeto s <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publicati>

- [ons/zero-pollution-monitoring-and-outlook-report](#)
- Europska komisija 2019. *EUROPSKI ZELENI PLAN, Europska komisija*. Preuzeto s <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2019/HR/COM-2019-640-F1-HR-MAIN-PART-1.PDF>
- Europski parlament (2023). *Uzroci krčenja šuma i reakcija EU. Europski parlament*. Preuzeto s https://www.europarl.europa.eu/news/hr/headlines/society/20221019STO44561/uzroci-krčenja-suma-i-reakcija-eu-a?at_campaign=20234-Green&at_medium=Google Ads&at_platform=Search&at_creation=DSA&at_goal=TR G&at_audience=&at_topic=Biodiversity&gclid=Cj0KCQjwoeemBhCfARIsADR2QCul-cG4U-Q01OJOiQ2-kXnpopS7RPEXYSuu3LwbyNjW2nstqY2LfAaAqfjEALw_wcB
- Grabar, M. (2023). *Utjecaj vjerskih svjetonazora u edukaciji za okoliš*. Diplomski rad. Rijeka: Sveučilište u Rijeci. Preuzeto s <https://repository.ricent.uniri.hr/islandora/object/ricent%3A231/datastream/PDF/view>
- Grbac, J. (2021). *Hrvatski vremeplov: Teološko – etička promišljanja o hrvatskoj zbilji*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Kumar, P. (2021). Climate Change and Cities: Challenges Ahead. *Front. Sustain. Cities*, 3, 645613. doi: <https://doi.org/10.3389/frsc.2021.645613>
- Mahoozi, S. (2025). Why climate is an everyday story – but media coverage still spikes around special environment days and UN summits. *The Conversation*. Preuzeto s <https://theconversation.com/why-climate-is-an-everyday-story-but-media-coverage-still-spikes-around-special-environment-days-and-un-summits-256286>
- Puljić, Ž. (1980). Samoostvarene osobe u psihologiji A. H. Maslowa. *Crkva u svijetu*, 15(3), 268-276.
- Mittal, A. S. (2023). *Business Growth Cannot Be at the Cost of Human Lives and Environmental Loss*, News18. Preuzeto s <https://www.news18.com/opinion/opinion-business-growth-cannot-be-at-the-cost-of-human-lives-and-environmental-loss-7850887.html>
- O'Hara, D., Eaton, M. (2019). *Integral Ecology for a More Sustainable World: Dialogues with Laudato Si'*. Lexington Books
- Palmer, M., Finlay, V. (2003). *Faith in Conservation: New approaches to Religions and the Environment*. The World Bank.
- Pantić, D. (2010). *Probaj me, prodaj me: Mediji i potrošačko društvo*. Čigoja štampa.
- Papa Franjo (2015). *Laudato si': Enciklika o brizi za zajednički dom*. Zagreb: Verbum.
- Papa Franjo, (2023). *Laudate Deum: Apostolska pobudnica o klimatskoj krizi*. Vatikan: Tiskovni ured Svete Stolice. Preuzeto s <https://www.vatican.va/content/francesco/en/apost-exhortations/documents/20231004-laudate-deum.html>
- Pozaić, V. (2004). *Ekologija: Znanstveno – etičko – teološki upiti i obzori*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, Centar za bioetiku.
- Ramondt, S., Ramirez, A.S. (2020). Media Reporting on Air Pollution: Health Risk and Precautionary Measures in National and Regional Newspapers. *Int J Environ Res Public Health* 17(18), 6516. doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph17186516>
- Razum, R. (2007). Odgojno djelovanje suvremene škole: izazovi i mogućnosti za religiozni odgoj. *Bogoslovna smotra*, 77(4), 857-880.
- Richardson, K. i dr. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances*, 9(37). doi: <https://doi.org/10.2236/sciadv.adh2458>
- Runko Luttenberger, L., Ančić, I. (2024). Coastal Environment Alterations and Sensory Landscape. *Pomorski zbornik, Special edition* (5), 39-47. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/317130>
- Runko Luttenberger, L., Slišković, M., Ančić, I. i Ukić Boljat, H. (2022). Environmental Impact of Underwater Noise. *Pomorski zbornik, Special edition* (4), 45-54. doi: <https://doi.org/10.18048/2022.04.02>
- Safithri, M. (2022). 4 *Pengertian Reklame*. Preuzeto s <https://majoo.id/solusi/detail/reklame-adalah>
- Smart, N. (1995). *Worldviews*. Englewood Cliffs, Prentice-Hall.
- Stenmark, M. (2022). Worldview studies. *Religious Studies*, 58(3), 564-582. doi: <https://doi.org/10.1017/S0034412521000135>
- Šušnjić, Đ. (1976). *Ribari ljudskih duša: ideja manipulacije i manipulacija idejama*. Beograd: NIRO Mladost.
- UN-Habitat (2024). *World Cities Report 2024*. Preuzeto s <https://unhabitat.org/wcr/>
- Weeramantry, C. G. (2009). *Tread Lightly on the World*. Stramfor Lake (Ptv) Ltd.

World Health Organization - WHO (1998). *WHOQOL User Manual*. WHO/HIS/HSI Rev. 2012.03. Preuzeto s <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-HIS-HSI-Rev.2012-3>

The impact of religious worldviews in environmental education

Abstract

Current ecological crisis confronting humanity encompasses a range of severe environmental issues, including widespread deforestation and the pollution of soil, water, and air. This situation is further exacerbated by global warming, primarily driven by the accumulation of greenhouse gases. These environmental disruptions have profound negative effects on ecosystems, prompting the displacement of plant and animal species, and ultimately affecting human populations—especially the most impoverished, who rely heavily on natural resources for survival. In response to this crisis, many scientists and experts have undertaken efforts to raise societal awareness, aiming to mitigate further environmental degradation and to secure a just and sustainable legacy for future generations. Nevertheless, educational initiatives aimed at individuals have often fallen short in influencing deeper moral and ethical development. Contemporary culture is predominantly shaped by capitalism, consumerism, and

materialism—forces frequently promoted by multinational corporations in pursuit of maximal profit. Individuals are subjected to psychological pressures that drive excessive consumption, subsequently intensifying production demands. This escalation in production places additional strain on the environment, while end-of-life products frequently contribute to growing waste concerns. Religious traditions and their corresponding worldviews may provide valuable responses to this condition. With most of the global population identifying with some form of religion, these belief systems—rooted in centuries of accumulated wisdom—often present alternative frameworks grounded in spiritual values, reverence for nature, and equitable human relations. The aim of the paper is to analyse potential impact of religious worldviews in preventing negative effects on the environment through education. The authors applied qualitative research based on official documents and reports, literature survey, religious sources, as well as authors' previous experience and research. Setting new educational values may be successfully implemented through different beliefs and religions, in our region that mainly being Christianity, along with other religions which the citizens adhere to. The only sound ethical development is the one which does not undermine life, well-being and survival of future generations. Present level of power, knowledge and technology poses a challenge for responsible management.

Keywords: ecology; education; religious worldviews future generations.